

ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՏԵՍԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

(Զարմանալու առ Սիմոնի 1976 Օգոստ - Սեպտեմբրի քիւն)

243. — Երանուրեան տառերկրիւն: Ընդգծէ՞ այս յայտնութեան բաժաներուն, որոնք ուշ կը ցուցնեն հասուցմանը վերջին օրը, անշուշտ ոչինչ կը զօրեն այն խօսքերը, որոնց մէջ կը յիշատակուին տարբերներուն խոստացումը երանութիւնները և միջուորներուն սպառնացած անշուշտները, որովհետեւ անոնք մահէն ետքի անմիջականութիւն չեն ցուցներ, այլ հասուցմանց հաստատութիւնը և ստուգութիւնը, Գրուած է, այո՛, աւետարանին մէջ ճշդ և ինքնակազմակերպ, և տունիկ հրեշտակացն զնա ի դոգմա Աբրահամու, Միհաւ և մեծատունն և թողեցաւ: Եւ ի դժբախտ ամբարձ զաշտ իւր՝ և այլ (ՂԿ. ԺԶ. 22-23), Սակայն, նախ առակ է ըսուածը և ոչ թէ պատմութիւն, ուստի և եկրթութեան մասին ոչինչ կը հաւատաւ, և երկրորդ՝ լատինաց կէտագրութիւնը չի համապատասխաներ յունականին և մերին, զի անոնք կ'ուզեն կարգով ճշմարտեցաւ ի դժբախտ, որպէսզի իրենց կարծիքը հաստատեն: Եւ ի վերջոյ, ինչ է Աբրահամու դոգմը, մեր էր Ղազարոս. ամէն պարագայի մէջ, յաւիտենական վարձուց տրաւորութիւնը չէր ան, դժբախտալի էր ուրիշ յաւիտենական տանջանքի տեղը:

244. — Աւագակիս խոսուով: Հոռով-մէկականները յառաջ կը բերեն Գրիգորի բնած խօսքը աւագակիս, ճայսոր ընդ իս իցես ի դրախտին (ՂԿ. ԻԳ. 43), պնդելով ճայսորային վրայ: Սակայն, ոչ ճայսորայ իսկոյնը կրնայ ցուցնել, զի նոյն իսկ ըստ հոռովացեաց կարծեաց, զոնչ Գրիգորիս յարութեան և համարձման պէտք էր սպասել, և ոչ թէ Երեստաճի յաւիտենական արքայութիւնը կրնայ նշանակել ըստ ինքեան, և որպէսզի կարող ըլլայինք մեկնադարար տարածել իմաստը, պէտք էր որ ուրիշ տեղէն իմացած լի-

նէինք ստոյգը: Յառաջ կը բերեն նաև Յայտնութեան Գրքէն տրգարներուն հոռուար ըսուածը թէ ճային առաջ աթոռայն և առաջի գառինն՝ տրկեալ զիրեամբք հանդերձս սպիտակ և արմաւենիս ի ձեռս իւրեանց (Յայտ. Ի. 9), որուն մէջ յաւիտենական երանութեան վայելքը կը հաւատաւան, ապաքին հոռուարձներով և Աստուծոյ աթոռին տոյն կենալով: Բայց զիսկի է նախ որ տեսիլք է այդ գրքուածքը, և է որ կը խօսի՝ ինչպէս ամբողջ Յայտնութեան հիւստածքը: Եւ երկրորդ՝ անոնց համար որոնք սպիտակ հագած են, այլսր յատկապէս կը նշանակուի ակնկալութեան վիճակ, ճտուաւ նոցա աշանկիս սպիտակ, և տոցաւ նոցա զի հանդիցեն փոքր մի ժամանակ, մինչև յցցին ծառայակիցք նոցա և եղբարք նոցա, որք հանդերձեալ են կատարել իբրեւ զնոսա (Յայտ. Զ. 11):

245. — Ապալն: Երանութ է նշանակեցեալ ընդհանուր մէկ կարծիքը, որ մասնաւոր յայտնուած է եկեղեցական յաղթական երգերուն մէջ և ծիսական պարագաներու մէջ անգամ, որոնց մէջ անոնք որ աւելը են կը նկարագրուին տրգարմբք վայելող տառաշնային տեսութեան և ամէն բարեաց և երանութեանց, որոնցմով պիտի լրանայ յաւիտենական հասուցմանց ամբողջութիւնը: Աւելորդ է այս ամսին յառաջ բերել վկայութիւններ, ամէն քրիստոնեայ տեղեակ է այս իրողութեան: Հարկ է ուրիշ որ ըստ եկեղեցւոյ աւանդութեան ընդունինք թէ վախճանեալներու հոգիները ունին աւժամեակ կացութիւն մը, ոչ անմասն ակնկալեալ բարիքներէ և ոչ զերէ երկուցեալ շարիքներէ, և թէ հոգիներու կայանները տարբերեալ են ըստ հանգամանաց, եթէ չուզենք զատ զատ որոշուած ըսել տեղոյ, կամ թէ բաշխուած է ըստ մասանց, եթէ չուզենք ըսել ըստ թոռոյ: Մեր վարդապետներուն կարծիքով, ըստ Տաթևացւոյն, կը զատորշուին երկու կայաններ, մին երկնից վերեւ, միւսը երկնից ներքեւ: Առաջինին մէջ ժողովուած են անոնք որ թողուցին ամէն ինչ և զացին Գրիգորիսի հետէն, իսկ երկրոր-

գին մէջ կը գումարուին անոնք որ այդպէս չեն ըրած, անոնք են որոնք աստանայի գործունէութիւնէն և աշխարհի կիրքերէն դուրսուած, կը մնան սպասելով հանդիմանալ գաղափարներին, որպէսզի գոթով քառուին և ողորմութեան արժանանան: Այս երկու կայանները կը կոչուին աշխարհական խորան: Իսկ ձախակողմեան խորանը այն է ուր կը ժողովուին հոգիները չարերուն և մեղաւորներուն, որոնք գաղափարով պիտի գաղափարուին: Այլակողմեան և ձախակողմեան կոչումը նիւթական գետեղման իմաստով է, այլ կը նշանակէ Քրիստոսի քաղցր հայեցողութիւնը որ աշխ է, և դառն հայեցողութիւնը որ ձախն է: Ինք Տաթևացիին է որ կը յայտնէ այս կարծիքը թէ ըրոյր հոգիները մէկ տեղի մը մէջ են, բայց գնահատութիւն կայ անոնց գործերուն և տեսքին մէջ, սին լի է անձանութեամբ և խնդութեամբ և ոմն դառնութեամբ և յաւատաւութեամբ:

246. — Կայանին հանգամանք: Իսկ թէ ինչ բանով առաջին կարծիքը կը տարբերի բանով մէկուններուն կարծիքէն, դիւրին է նկատել թէ ուրիշ է ընդունել նախադասութեան վիճակ մը յայտնի և երկրորդի, առանց որոշման գաղափարների և վայելման վերջնական հաստատման, և ուրիշ է ըսել թէ ամէն ինչ վերջացած է, դատաստանը և վճիռը հաստատուած են, որով այլևս տեղի չի մնար գաղափարների, հետեւաբար այլևս չեն արգարանար այն խօսքերը զորս Քրիստոս կ'ընէ գաղափարների օրուան նկարագրականին մէջ, որովհետև այլևս պէտք չի մնար օգիքը բաժնել այծերէն, և ոչ ալ գործերը քննելու և հետեւաբար բարինքը արքայութիւն մտցնելու և չարերը դժոխք նետելու, մինչ միւս կերպով ուրիշները արքայութիւնէն պիտի զրկուէին աստիճան, վերստին գաղափարներ և համար, և մեղաւորները գոնէ առժամայէն պիտի գրծունէին դժոխքէն, կրկին գաղափարներ և համար գաղափարներով: Մարդոց հոգիներու նախադասութեան պէտք է խօսիլ նաև աննիւթական հոգիներուն համար, վասնզի շատեր կան որ կ'ըսեն թէ հրեշտակներուն և դեւերուն

և համար ալ գաղափարներ պիտի ըլլայ, և թէ բարի և չար հրեշտակաց կայանները նոյնինքն բարի և չար մարդոց կայաններն են, և ասկէն է որ յաճախ արդարեւորը բնականից կ'ըսուին հրեշտակներուն և չարերը դեւերուն: Նմանապէս, ուրիշները յաճախ փառաւորութիւնը և ի փառս հանգուցեալներ կը կոչենք: Բայց փառքը կրկին իմաստ ունի, զի ուրիշ է գործոց փառքը, և ուրիշ՝ հաստատման փառքը: Դաշինքը կը պատկանի յայտնի կայաններին, երկրորդը՝ երկնից արքայութեան: Առաջինով միշտ կը փայլին արդարները՝ գաղափարներն առաջ, երկրորդով պիտի փայլին գաղափարներն վերջ, որով աշխարհականները փառք փառք պիտի բարձրանան, վերանան երբ լսեն երանական օրհնութեան ձայնը, իսկ առ այժմ ամէնուհետ և որ մնայ բարեկամ յաւատով հանգչելու արդարեւ օթեանին մէջ մինչև Քրիստոսի մեծ գալուստը:

247. — Դիւանիսն անունը: Ռաժիկը գրախտ անունը յաճախ կը գործածէ իրեն անուն այն տեղին ուր է հոգիներուն կայանը, և այս անունը կը համեմատուի նշանակաւն դրախտին հետ, կարծես ընդունելով նոյն այն տեղը, և ասկից արտաքսուեցաւ Ադամ, և ուր կը դառնան արդարներուն հոգիները, մինչև գաղափարների օրը յաւատով հանգչելու համար: Սակայն Տաթևացիին չի տրոհուց յարմարեալ կ'ըսէ ասոր համար, որովհետև անմարմին հոգիներուն համար մարմնաւոր կայանի պէտք չկայ: Այս պատճառաւ խորհրդական իմաստով պէտք է հասկնալ ճշմարտեալ աւագակին բացեր զգուշ և ինչ գրախտին, և ճշմարտեալ ինչ կ'ըսեն անունը յաւատով ի մէջ դրախտին, որոնք անունը յարմարեալ ևս են Քրիստոսի ճշմարտ ընդ իս իցես ի գրախտին խօսքին (Ղկա. ԻԳ. 43):

248. — Հնովմեակսնաց կարծիքին ժամանակը: Յոյժ ի դէպ է այստեղ յիշեցնել այն խնդիրը, որ կը յազուէր արեւմտեքի մէջ, Դոմինիկեան և Ֆրանչիսկեան վարդապետութեանց միջև: Վերջինները կը պաշտպանէին թէ արդարներուն հոգիները, յարութիւնէն և գաղափարներն առաջ

թէև երկինք վերացած, չեն վայելեր աստուծոյն երանական տեղութիւնը, այլ միայն կեցած կը մնան Գրիգորիոսի առջև, որոնք մարգկային կերպարանին, որ է Դաւոն Աստուծոյն իսկ առաջինները կը պնդէին թէ մահէն անմիջապէս ետքը, եթէ արդար են, կամ մաքրարանին մէջ օրբուհէ վերջ կը մտնեն արքայութիւն և կը սկսին վայելել շուրտոնական հասուցման երանական տեղութիւնը: Թովհաննէս իԲ. Հռովմայի հայրապետը հաստատեց Ֆրանչիսկանց վարդապետութիւնը (յամին 1320), իսկ իր յաջորդը՝ Բենեդիկտոս ԺԲ. զսանհինգ տարիներ յետոյ (1345) Դոմինիկանց կողմը բռնեց և հաստատեց այն կարծիքը որ այժմ կը տիրէ Հատինաց Եկեղեցիներուն մէջ, ըսելով յայտնապէս կ'երեւի թէ նորոգայն դաւանութիւն մըն է այդ: Յայտնի է թէ Դոմինիկեաններէն էին Ունիթոսները, որոնք հայոց մէջ հռովմէական կարծիքին առաջին պաշտպանները եղան:

249. — Հազարամեայ: Հաղարամեայց կամ Քրիստոսայց կարծիքը երեւցաւ Եկեղեցւոյ առաջին դարերուն, իբրև վերջին նշխար ակնկալութեան Քրիստոսի օգտաւումը գալտանալ, և իբր բառական մեկնութիւն Յայտնութեան խօսքերուն, ուր կը տեսնուին որ արգարները հաղարամ կը թագաւորեն Քրիստոսի հետ (Յայտ. Ի. 4): Այդ թագաւորութիւնը պիտի տեղի ունենան երկրի վրայ, ուր Քրիստոս վերադառնալ պիտի երևի իբրև թագաւոր: Իր ընտրականները, որոնք իր հաւատքին համար նահատակուեցան կամ որոնք չուրացան Անոր հաւատքը, պիտի միասին թաղուորէին առաջին յարութեամբ մինչև երկրորդ յարութեան ժամանակը, որմէ վերջ երկնից արքայութիւնը պիտի մշտնէին: Նախնի հայրերէն ոմանք եւ, ինչպէս Պապրոս, Յուստինոս, Երանոս և Հակոբադիոս հաղարամեաններէն կը համարուին, սակայն անոնց կարծիքը տարբեր էր Քրիստոսայց կարծիքէն, որոնք հաղարամեայ թագաւորութիւնը երկրաւոր նկատութեանց մէջ կը հաստատէին, մինչ առաջինները սուրբ և հոգեւոր վայելքներու մէջ կը գնէին զայն: Հաղարամեայց

կարծիքը նորոգուեցաւ արեւմտեքի մէջ ԺԲ. Դարուն. Կալստրոսի Թովմակիմ Աբրայի ձեռքով, որ առաջինը եղաւ Յովակիմեանց աղանդին, ու Բողոքականաց ծագումէն ետքը անոնցմէ ոչ՝ ցակաւք ընդգրկեցին հաղարամեայց վարդապետութիւնը, պաշտօնեցնելով զայն Նեոն և պոնտիկաց Բաբելոնի տնկմուն (Յայտ. ԺԸ. 2), որուն մէջ ուղեցին տեսնել Հռովմայի Եկեղեցիին պառկերը Սակայն Նիմալ այլեւ չեն երևիր հաղարամեաներ, և անոնց կարծիքը պէտք է դասել ի կարգ վաղնջական երևոյթներու, որոնք արեւմտեան իսկ չեն յիշատակութեան իբրև վարդապետական դրութիւն:

250. — Աւիսարհի կասարած: Հաստատել վերջ թէ ոչ մէկ վճիռ և ոչ ալ հաստացման գործադրութիւն կը լինին նշնջեցաններու վրայ իրենց մահուան բռնակէին, կը մնա խօսիլ այն գործերուն և պարագայից մասին, որոնք պիտի կատարուին աշխարհի վախճանին: Շատ են այն խնդիրները որոնք կը յուզուին կատարմին մասին և Աւատարաններու և Առաքելական Թուղթերու մէջ եղած կանխատեսք գուշակութիւնները, թէ և ամէնքն ալ խորհուրդի և գաղտնութեան վարդապոյտով ծածկուած ըլլալով տեղի կու տան մեկնութեանց և բացատրութեանց, իւրաքանչիւր անձի ճմարանայից համեմատ: Եւ այս՝ ոչ միայն այժմ, այլ նաեւ նախկին և առաջին դարերուն: Պողոս կատարածի ժամանակին մասին երբ կը խօսէր, իբր կանխադիպոյց նշան կը ցուցնէր Սուրբ Քրիստոսի գալուստը, որ է ըսել թէ պիտի տեղի չունենար Քրիստոսի գալուստը, օրթէ ոչ եկեացէ նախ ապստամբութիւն և յայտնեցի մարգն անօրէնութեան (Բ. Թեա. Բ. 3): Այս իսկ է որ կը հոշուի ըստ մեզ Նեոն, անունէն Նեոնի, որուն ուրիշներ եւ կը պաշտօնեցնեն հակաքրիստոսի մասին Թովմանեան խօսքերը: Նեոն կը գալուստը, և անոր ձեռքով կատարելի աստուածամարտը հարութեանց և ամբարշտութեանց գործերը, առանց մահ ճաշակելու վերացած Ենովքի և Եզրայի երևիլ և անոնց վկայութիւնը, երկնքի անհատացումը, երկրի կործանու-

մը, երկնային մարմիններու համանգամայն խառնակիլը և ներկայ տիեզերական դրութեան խանգարումը, այդ ամէնը որոնք կառարածին իբր հանգամանքները կը յիշուին, մեր խօսքին հետ որեւէ կապ չունին, որովհետեւ կարելի չէ զանոնք հաւատոց մասանք նկատել, և ոչ ալ իբրեւ զաւանական կէտեր, յայտնութեան զօրութեամբ, այլ առաւել իբրեւ տկնկալեալ գուշակութիւններ:

251. — Մեռելոց յարութիւն: Սակայն կարելի է նոյնը քանի մարմիններու հանդերձեալ յարութեան մասին, որ իբրեւ զաւանակէտ արձանագրուած է Հանգամանքին մէջ: Իսկութեան մէջ հիմնական նկատաւածները հետեւեալներն են. — Նախ թէ ընդհանուր է յարութիւնը. բոլոր մարդիկ որոնք եղած են աշխարհի վրայ, պիտի կենդանանան թերօտին: Երկրորդ՝ յարութիւնը պիտի ըլլայ նորագ մերձեցմամբ մարմիններու հետ՝ և այն՝ իւրօրօքան իւրերէն իւր սեփական մարմինին հետ, ու պահելով էական և սեռական հոնգամանքները, զոր ունէր մահուան ատեն: Երրորդ՝ յարութեաններուն մարմինները ի նորոյ պիտի ստանան անսպաւանութեան ձիւքեր, որոնցմով այլեւս պիտի չլուծուին և պիտի չմեռնին, թէպէտեւ այդ ձիւքերը տեղակ տեղակ պիտի ըլլան, նոյնիմով թէ ո՛րք պիտի մանեն յարութեանները, յաւիտեական կենսոց թէ յաւիտեական տանջանաց մէջ: Ուրիշ խնդիրներ ևս յուզուած են, մանաւանդ զպրոցականներուն մէջ, մարմիններու նոյնութեան, բաղկացուցիչ տարրերու հաւաքման, մասերու մարդկութեան, անդամներու խնդութեանց և թերութեանց, հասակի կամ տարիքի, հասակի երկարութեան կամ չափի և մարմին թունձրութեան և ասոնց նման արտակարգ մանրամասնութեանց չափը: Բայց ասոնց համար ոչ Ս. Գրքէն կարելի է ստոյգ բան մը քաղել և ոչ ալ զաւանական ստուգու-

թիւններ ձեռք բերել: Այսպիսի հարցեր, զպրոցական մասնութեան ծնունդ մեծ մասամբ, այժմ հռովմէականներուն մէջ անգամ չեն արծարծեր նախկին շահագրգռութիւնը:

252. — Յարութեան փաստ: Մեռելոց յարութեան էշմարտութիւնը աներկբայ է աւետարանական վարդապետութենէ, այնու զի Քրիստոսի օրով Սաղակեցիները կ'աւանային զայն և Քրիստոս ուղղակի կը մերժէր անոնց մարդկութիւնը (Մատթ. ԻԲ. 31, Ղկա. Ի. 38): Նոյնպէս Պողոս ալ քահանայապետին տառնին մէջ Սաղակեցիները յանդիմանելու համար յարութեան խնդիրը մէջ կը բերէր (Գործք, ԻԳ. 6): Բայց մենք զայն ուղղակի վարդապետութեամբ ալ քարոզուած կը զբանենք Քրիստոսէ, որ կ'ըսէր. «Եկեացէ մամանակ, յորում ամենեքին որք ի զերեզման կայցեն, լաւիցեն ձայնի նորա և եկեացեն արաքաւ որոց բարիս գործաւ իցէ ի յարութիւն կենաց, և որոց զչար արարեալ՝ ի յարութիւն դատաստանաց» (Յովհ. Ե. 28). ու առաքեալը կը գրէր. «Հաւատամք եթէ Քրիստոս մեռաւ և յարեաւ, նոյնպէս և զնշխեալսն ի ձեռն Յիսուսի ամցէ ընդ նմա» (Ա. Թեո. Դ. 13) և հորկ է կարգալ ինչ որ եղբայրօրէն կը գրէ առ Կորնթացիս (Ա. Կորն. ԺԵ.) և Տիմոթէոս (Բ. Տիմ. Բ.). յայդիմանելու համար յարութիւնը սուրացողները: Իսկ այն փաստը, զոր կարելի է քաղել աւանդութենէն՝ հաստատուն է այն տկնկալութեամբ որ եղած է բոլոր քրիստոնեաններուն միութարութիւնը այս կիսնքի տառապանաց մէջ և զոր Եկեղեցին շարունակ քարոզած է հետեւելով առաքեալին խօսքերուն, ուր հաստատուէ վերջ թէ «Մեռելալք ի Քրիստոս յարեցեն», կը յարէր. «Այսուհետեւ միութարութեանց է զմիմեանս բանիւքս այսոքիւք» (Ա. Թեո. Դ. 17), ու ասոր կ'ականարկէր Տերաւորապետութեան երբ կ'ըսէր. «Մեռելոց յարութիւն՝ քրիստոնէից տկնկալութիւն»:

(Շարունակելի՝ 24)

ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐԳԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ